

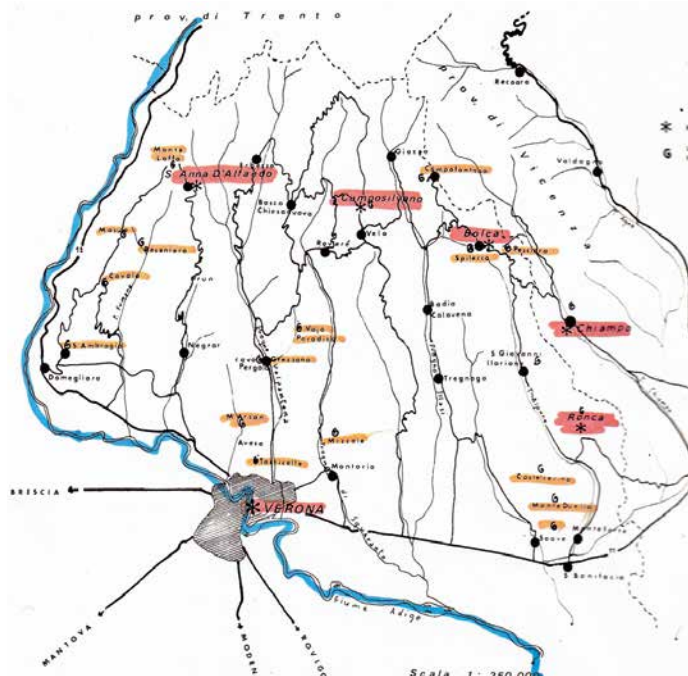
Fossielenmusea rondom het Gardameer

door Johan Mulder
mulder27@xs4all.nl

Zo'n veertig jaar geleden ging ik jaren achtereen met mijn gezin kamperen aan het Gardameer. Persoonlijk houd ik niet van strandvakanties. Ik zoek liever naar fossielen, maar die zijn langs het Gardameer nauwelijks te vinden. Wel in de nabijgelegen Lessinische Alpen. Daarom besloot ik daar eens te gaan kijken.

De landschappelijk prachtige regio Lessinia maakt deel uit van de provincie Verona en ligt boven de gelijknamige hoofdstad. Rond 1982 kon je in veel dorpen in Lessinia fossielen vinden; het gebied was bovendien rijk aan fossielenmusea (afb. 1). De ruggengraat van deze musea is al vanaf de 16^e eeuw de verzameloede van amateurgeologen geweest. In dit artikel doe ik verslag van de musea die ik in de jaren '80 heb bezocht en van mijn bijzondere ontmoetingen tussen 1982 en 1985 met gepassioneerde Italiaanse hobbygenoten. Met mijn verhaal wil ik duidelijk maken hoe een hobby ook internationaal mensen kan verbinden.

Het lijstje van de bezochte musea (zie kader) is nog steeds actueel. Rond veertig jaar geleden heb ik ze bezocht, maar zouden ze nog steeds bestaan? Op internet heb ik het verheugende antwoord gevonden: ze zijn er allemaal nog en ze blijken zich in de afgelopen decennia fantastisch ontwikkeld te hebben. Ze hebben allemaal een informatieve website. Vanwege de indrukwekkende flora en fauna en de vele archeologische vondsten en grottekeningen in Lessinia, is dit gebied inmiddels een regionaal natuurpark geworden en opgenomen in de Werelderfgoedlijst van

▲ Afb. 1. Kaartje van de regio Lessinia. In oranje zijn de namen aangegeven van de dorpjes waar rond 1982 fossielen te vinden waren. De plaatsen met een fossielenmuseum zijn in rood aangegeven. Bron: "I fossili dei Lessini" van Albero Silotti 1971. Bewerkt

UNESCO. Voor mij was dit voldoende aanleiding om de vier eerstgenoemde musea in dit artikel over het voetlicht te brengen. Overigens vind je ook in de twee laatstgenoemde bezienswaardige zalen met fossielen (afb. 2).

Museo Civico di Storia Naturale di Verona

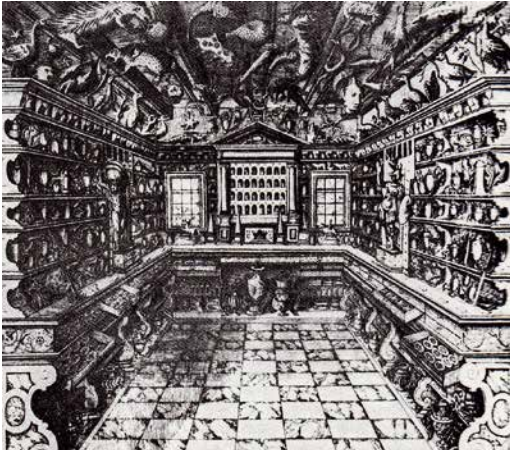
Al in de 16^e en 17^e eeuw begonnen ook mensen die niet behoorden tot de elite van de wetenschappers in dat gebied naturalia en artefacten te verzamelen. Ze organiseerden zich in verenigingen en richtten musea op. Zo ook de apotheker Francesco Calceolari uit Verona. Al in 1571 had hij een indrukwekkende fossielencollectie opgebouwd en ondergebracht in zijn museum: "Museo di Francesco Calceolari" (afb. 3 en 4).

▲ Afb. 2. De ammoniet *Leptosphinctes martinsi*, 25 cm in doorsnee, gevonden naast een tuinpaadje in Garda. Een bijzondere vondst uit de roze marmer van de Midden-Jura.

De musea die ik rond 1982 heb bezocht zijn op onderstaand lijstje aangeduid met hun Italiaanse namen en daardoor gemakkelijk op internet te vinden.

Museo di Storia Naturale di Verona
Museo dei Fossili di Bolca
Museo dei Fossili di Ronca
Museo Preistorico e Paleontologico di Sant'Anna d'Alfaedo
Museo al museo dei fossili della Lessinia e al Covolo di Camposilvano
Museo francescano "P. Aurelio Menin" di Chiampo (Provincie Vicenza)

In zijn boek "I fossili di Bolca" beschrijft Lorenzo Sorbini, in 1981 conservator van het grote natuurhistorisch museum in Verona, het ontstaan van de eerste fossielenmusea in Lessinia. Het zijn de amateurnaturalisten, zoals Calceolari, geweest die voor die musea de basis hebben gelegd. In 1791 werd het "Museo di Giovanbattista Gazola" opgericht, genoemd naar de oprichter, een graaf die fossielen verzamelde en die een fraaie collectie in zijn kasteel had ondergebracht (afb. 5). De eeuwenoude collecties van beide musea verhuisden naar het natuurhistorisch museum in Verona (afb. 6) en zijn daar nog steeds te bewonderen. Het verhaal wil dat graaf Gazola rond 1791 zijn collectie aan de afgezanten van Napoleon heeft aangeboden onder voorwaarde dat de Franse bezetters Verona niet zouden plunderen. Of dat klopt is onbekend. Wel staat vast dat Gazola een deel van zijn verzameling voor ca. twee miljoen Italiaanse lire (ongeveer 1.032 euro) aan de Franse bezetters heeft verkocht en dat die Verona ongemoeid hebben gelaten. De Fransen brachten de fossielen naar het "Musée des Plantes" in Parijs, waar ze grondig werden bestudeerd door

de Franse wetenschapper L. Agassiz. Hij publiceerde in 1834 de resultaten daarvan in zijn boek "Recherches sur les poissons fossiles". Of Napoleon persoonlijk op de hoogte is geweest van deze transactie, wordt betwijfeld.

Museo dei fossili di Bolca

In de 18^e eeuw was Bolca een vrij arm bergdorpje in Lessinia. Nu is het, dankzij het beroemde museum "Museo dei fossili di Bolca" vol schitterende fossielen, een welvarend dorp dat jaarlijks door tienduizenden bezoekers uit alle windstreken wordt bezocht (afb. 7). Bij Bolca bezat de familie Cerato in de 18^e eeuw enkele akkers, waarop vaak kalkstenen met prachtige fossielen van vissen werden gevonden. De stamvader van die familie, Massimiliano Cerato begon samen met zijn broer Erminio die fraaie objecten op te graven en te prepareren. Zo ontstonden er in de loop van de tijd vijf 'kalkgroeves', die bedoeld waren voor het delven van fossielen. De beroemdste daarvan is de groeve "Pesciara Cerato", een 'vismijn' waaruit de nazaten van Massimiliano al ruim twee eeuwen fossielen delven. Dat zijn er inmiddels ruim 100.000, waaronder 162 (deels nieuwe) soorten vissen. Honderden vondsten zijn ondergebracht in beroemde buitenlandse natuurhistorische musea, maar vele vondsten komen nog steeds terecht in het museum in Bolca.

◀ Afb. 3. Het museum van Francesco Calceolari in 1622. Bron: "I fossili di Bolca" van Lorenzo Sorbini (1981).

◀ Afb. 4. Het oude museum uit afb. 3. is in een zaaltje van het museum in Verona nagebouwd.

◀ Afb. 5. Het museum van graaf Giovanbattista Gazola in 1789. Bron: "I fossili di Bolca" van Lorenzo Sorbini (1981).

◀ Afb. 6. Het natuurhistorisch museum in Verona in 2018. Foto: Italiaanse Wikipedia/ CC BY-SA 3.0.

► Afb. 7. Het huidige fossielenmuseum in Bolca. Bron: "Bolca, die versteinerde Lagune" (1977).

In 1963 schreef Enzo Stanghellini het tweetalige boekje (Italiaans en Engels) "Bolca e i suoi fossili". Het bevat fraaie zwart-wit foto's van de Cerato's, hun werkplekken en hun spectaculaire vondsten uit Eocene platenkalk. Toen ik in 1982 voor het eerst het museum in Bolca bezocht, ontmoette ik daar Massimiliano Cerato, een regelrechte nazaat van Massimiliano Cerato (of van zijn broer Erminio) uit de 18^e eeuw. Hij leidde me rond in het museum en toonde me vele spectaculaire visfossielen, fossiele resten van krokodillen, schildpadden, insecten, amfibieën, palmbomen en andere planten. Ik raakte erg onder de indruk van de indrukwekkende kwaliteit van de collectie en stak mijn enthousiasme niet onder stoelen of banken. Tussen Massimiliano en mij klikte het. Ik kreeg van hem twee fraaie vondsten (afb. 8 en 9), en mocht samen met hem, bij wijze van hoge uitzondering, afdalen in de diepe "Pesciara Cerato", om te zien hoe hij daar werkte. Een onvergetelijke ervaring (afb. 10). In 1985 gingen mijn echtgenote en ik voor het laatst naar Bolca. Het hele dorp bleek versierd te zijn met vlaggetjes en feestverlichting. Op het dorpsplein klonk ons vrolijke kermismuziek tegemoet. Al snel bleek dat er drie dagen

► Afb. 10. De hoofdgalerij van de 'vismijn' van Massimiliano Cerato in 1979. Bron: "I fossili dei Lessini" van Albero Silotti, 1971 (bewerkt).

► Afb. 8. Een zeenaald uit de familie van de Syngnathidae, 25 cm lang, afkomstig uit de Pesciara Cerato in Bolca.

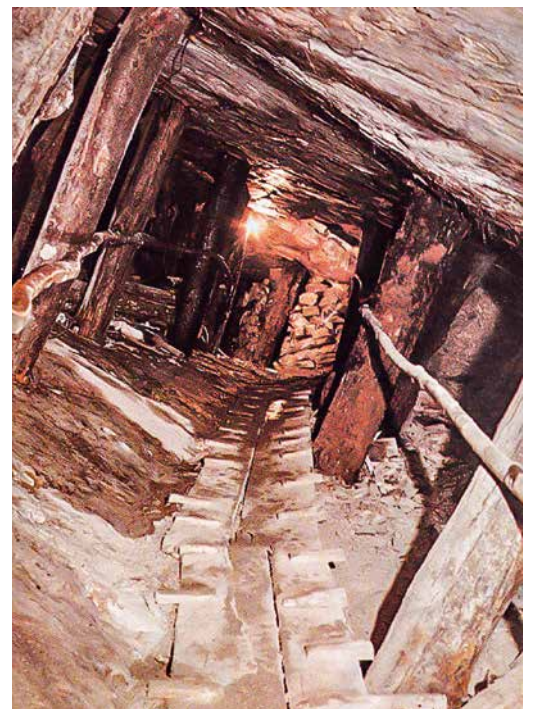

► Afb. 9. De krab *Xanthopsis kressenbergensis*, 8 cm breed, uit de kalkgroeve Lovara in het dal van de Chiampo.

feest gevierd werd naar aanleiding van een spectaculaire vondst van Massimiliano: een puntgaaf bewaard gebleven fossiel van een bijna twee meter lange zwaardvis! De eerste dag werd besteed aan een heilige mis en de inzegening van de zwaardvis door de pastoor. De tweede dag was er een diner, samen met de bevriende fossielenvereniging uit het Beierse Eichstatt, die voor die gelegenheid ook een dans- en muziekgroep hadden meegenomen. De derde dag was gereserveerd voor muziek, dans en een feestmaal voor de inwoners van Bolca en zou worden besloten met een vuurwerk. We arriveerden op de derde dag en op het dorpsplein was het bij de vele kermisattracties een drukte van belang. Natuurlijk wilde ik het fossiel van die zwaardvis zien, maar waar was Massimiliano? We schuifelden rond tussen de vrolijke kermisbezoekers en uiteindelijk vonden we hem. "Giovanni, je bent mijn vriend en je mag het fossiel zien, maar aan niemand vertellen waar het is en je mag er geen foto's van maken".

Kort daarna stond ik in de slaapkamer van zijn huis. Op twee schragen stonden de beide helften van de plaat waarin de zwaardvis was gevonden. Het was het mooiste visfossiel dat

ik ooit heb gezien! Massimiliano is overleden in september 2012. Hij is 86 jaar geworden. Afb. 11.

Museo dei Fossili di Roncà

Het fossielenmuseum in het bergdorpje Roncà moest gelegen zijn aan het dorpspleintje, maar ik kon het niet meer ontdekken. Ik stapte een oud dorpscafeetje binnen om daar

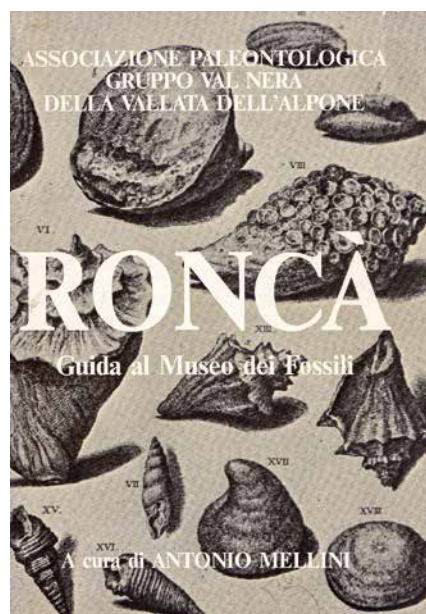

mijn licht op te steken. In een hoek bij het raam zat aan een tafeltje de enige bezoeker. Een vrij oude man die de krant las en af en toe een slokje nam van een troebel ogende witte wijn. Nadat ik hem had uitgelegd dat ik op zoek was naar het fossielenmuseum, fleurde hij helemaal op. Hij stelde zich voor als Giuseppe Tessari en vroeg me even aan te schuiven. Toen ik hem vertelde dat ik al heel lang gepassioneerd naar fossielen zocht, reageerde hij glimlachend. “Net als mijn zoon Giancarlo. Hij is directeur van de school en zal het leuk vinden u te ontmoeten. Hij komt me hier straks halen. Hij is ook voorzitter van het fossielenmuseum. Dat zit nu dicht vanwege de renovatie, maar mijn zoon heeft daar een sleutel van. Misschien kan hij u er wel even rondleiden”.

Kort daarna arriveerde Giancarlo Tessari, een enthousiaste hobbygenoot die mijn belangstelling voor het fossielenmuseum in Roncà erg op prijs stelde en mij uitvoerig informeerde over de fossielrijke zwarte vulkanische lagen uit “de zwarte vallei” van het Midden-Eoceen en over de ontstaansgeschiedenis van het in 1974 door de regionale paleontologische vereniging gestichte museum.

Giancarlo leidde me rond in het kleine, volledig door vrijwilligers gerealiseerde en ingerichte museum. Enige wetenschappelijke ondersteuning werd geboden door het museum in Verona en het geologisch instituut van de universiteit van Padua. Het museum bleek een interessante verzameling van ongewervelde fossielen te herbergen. Ik raakte onder de indruk van de liefdevolle zorg die daaraan werd besteed. Na de rondgang vertelde Giancarlo me over de “Associazione Paleontologica, Gruppo Val Nera della Vallata Dell’Alpone”. De vereniging had voor de eerstvolgende zaterdag een veldexcursie gepland en Giancarlo, de voorzitter, nodigde mij uit daaraan deel te nemen. Geweldig! We gingen met een groep van ca. veertien hobbygenoten uit Noord-Italië in vier auto’s onder

zijn leiding fossielen zoeken in de bosrijke heuvels rond Roncà. Om ervoor te zorgen dat niemand met lege handen naar huis zou gaan, had het bestuur in de zwarte vulkanische aarde een groot gat gegraven. In de hoop aarde ernaast vonden we prachtige puntgave zwarte fossielen van vele soorten lamelli-branchiaten en gastropoden. Afb. 12, 13 en 14. Na de zeer succesvolle excursie gingen we naar het bovenzaaltje van het cafeetje in Roncà. De sfeer werd gekenmerkt door de warmte van vriendschapsbanden, gezelligheid en het genoegen om met hobbygenoten over fossielen te kunnen praten. Veel tijd was er voor ontmoeting, voor de heerlijke troebele wijn en de pittige salami uit Roncà.

In 1983 kampeerden we opnieuw aan het Gardameer. Ik besloot bij Roncà te gaan zoeken naar de plek waar we het jaar daarvoor tijdens de excursie zo succesvol waren geweest en struinde over de beboste berghellingen bij het dorp. Zonder succes. Het enige dat ik ontdekte was een boerderij onderaan een helling. Daar ontmoette ik de wijnboer, Francesco Zambon. Toen ik het doel van mijn komst had uitgelegd, werd Francesco erg enthousiast. De vindplaats van de fossielen bleek achter zijn wijngaard te liggen. Ook Francesco verzamelde fossielen, zat in het museumbestuur en stelde voor direct samen naar die vindplaats te gaan. We liepen door zijn boomgaard en kwamen bij een smal, ongeveer tien meter diep ravijn. Francesco wees naar de beboste berghellingen aan de overkant, en vertelde me dat we daar op excursie waren geweest. Toen ik hem vroeg waar we de fossielen konden vinden, wees hij glimlachend naar de steile wand van het ravijn onder ons. We zouden naar beneden moeten klauteren om halverwege op een plateautje

◀ Afb. 11. Massimiliano Cerato voor een wand met replica's van z'n vondsten. Foto met toestemming van het Museo dei fossili di Bolca.

◀ Afb. 12. Gids van het fossielenmuseum in Roncà van Antonio Mellini (1979).

► Afb. 13. Een deel van de gastropoden, in 1984 door mij gevonden op de Monte Calvarina bij Roncà. Het betreft de volgende soorten:
 Boven v.l.n.r.: *Cerithium corvinum corvinum*, *Melongena subcarinata*, *Ampullina vulcani*.
 Midden v.l.n.r.: *Tympanotonos Atropos*, *Tympanotonos aculeatus*, *Tympanotonos calcaratus*, *Faunus auriculate*, *Pyrazus pentagonatus*.
 Onder v.l.n.r.: *Cerithium dallagonis*, *Pyrazus vulcanicus*, *Bayania stigii*, *Cerithium roncanum*, *Cerithium lamellosum*, *Cerithium (Tympanotonus) trochleare*.

van twee bij vier meter te komen om daar de fossielen uit de zwarte wand te kunnen pulken. Het leek me nogal gevaarlijk, maar Francesco zei dat hij dat al heel vaak had gedaan en dat je voldoende houvast had aan de boomwortels. Hij zou me wel even voorgaan. Zo kwamen we terecht op de kleinste en gevaarlijkste locatie waar ik ooit, maar met veel succes, fossielen heb gezocht.

Museo Preistorico e Paleontologico di Sant'Anna d'Alfaedo

In het vroegere stadhuis van dit stadje werd in 1961 door Francesco Zorzi een museum opgericht als onderkomen voor de fossielen uit het Boven-Krijt en de vele artefacten die in de regio door amateurs waren gevonden. Het absolute topstuk van het museum vormt het op één na grootste fossiel van de haai *Cretoxyrhina mantelli*. Het werd in 1975 aan het museum geschonken, heeft een lengte van ruim vijf meter, telt tientallen wervels met een diameter van 4,5 tot 10,5 cm, en 34 tanden met een lengte tot 6 cm. Uniek zijn ook de fossielen van de grote zeeschildpad *Protosphargis veronesis*, de reptielen (waaronder een mosasaurus) en de kleine haai *Ptychodus latissimus* met honderden tanden en wervellichamen.

Ook het museum in Sant Anna D 'Alfaedo heeft inmiddels een nieuw onderkomen. Het werkt nauw samen met het natuurhistorisch museum in Verona en herbergt ook verzamelingen waarvoor in Verona geen plaats meer is.

Tot slot een verzameltip

Op afb. 1 zijn de dorpjes aangegeven waar een halve eeuw geleden fossielenvindplaatsen waren. Of die nog bestaan en toegankelijk zijn weet ik niet. Daarom noem ik hier nóg

▲ Afb. 14. Steenkern van de slak *Cerithium (Campanile) defrenatum*, 34 cm lang, gevonden op de Monte Ongarine in Val d'Avesa. Het is de grootste fossiele slak in het museum van Roncà.

een locatie waar nu nog met succes vele soorten Pliocene mollusken gevonden kunnen worden (afb. 15). Het zijn de akkers ten zuidoosten van het dorp Castell 'Arquato in de provincie Piacenza. Het plaatselijke museum kan u er meer over vertellen.

▲ Afb. 15. Gerda Mulder met een zak vol fossielen uit een maisveld in Castell 'Arquato (1985). Foto van de auteur.

Verantwoording afbeeldingen

Alle fossielen in dit artikel maken deel uit van de verzameling van de auteur en zijn gefotografeerd door Marcel van Saltbommel (Bommels fotostudio).

Met dit artikel beogen de schrijver en de niet-commerciële uitgever, de Stichting GEA, de belangstelling voor de fossielenmusea en hun collecties in de prachtige regio Lessinia te bevorderen. Daarbij is gebruik gemaakt van illustraties uit publicaties van auteurs en uitgevers die dat ook beogen. De auteur heeft zich ingespannen om de rechthebbenden van de gebruikte illustraties te achterhalen. Voor zover mogelijk en nodig geacht, is van de betrokken belanghebbenden instemming gebleken. De verantwoording van de gebruikte bronnen is opgenomen.